

QISHLOQ XO'JALIGIGA MO'LJALLANGAN YERLARNI BOSHQA YER TOIFALARIGA O'TKAZISHDA NOBUDGARCHILIKLARI O'RNINI QOPLASH

Safayev Sanjarbek Zafarbek o'g'li

“O‘zdavyerloyiha” DILI Xorazm bo‘linmasi direktor o‘rinbosari,

Q.x.f.f.d (Phd)

E-mail: safayev77@mail.ru

[0009-0001-6178-1803]

Annotatsiya

Mazkur bobda qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarni boshqa yer toifalariga o'tkazish jarayonida yuzaga keladigan nobudgarchiliklarni aniqlash, baholash va ularning o'rnini qoplash mexanizmini yaratish masalalari ilmiy jihatdan yoritilgan. Tadqiqotda yer uchastkasining qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishidagi ahamiyatini aniqlash, tuproq unumdorligi va bonitet ballarini baholash, yer maydonining iqtisodiy qiymatini hisoblash hamda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishidagi yo'qotishlarni aniqlash metodikasi ishlab chiqilgan. Shuningdek, nobudgarchilik kompensatsiyasi miqdorini belgilash, kompensatsiya mablag'larini maxsus jamg'armalarga yo'naltirish hamda ulardan samarali foydalanishni tashkil etish masalalari asoslab berilgan. Natijada yer resurslaridan oqilona foydalanish, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining barqarorligini ta'minlash hamda yer toifalarini o'zgartirish jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy va ekologik yo'qotishlarni kamaytirishga xizmat qiluvchi taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Qishloq xo'jaligi yerlari, yer toifasini o'zgartirish, yer konversiyasi, nobudgarchilik, kompensatsiya mexanizmi, tuproq unumdorligi, bonitet balli, iqtisodiy baholash, yer resurslari boshqaruvi, yer tuzish loyihalari, ekologik baholash.

Introduction

**КОМПЕНСАЦИЯ НЕДОСТАТКОВ ПРИ ПЕРЕДАЧЕ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗЕМЕЛЬ ДРУГИМ КАТЕГОРИЯМ ЗЕМЕЛЬ**

Аннотация

В данной главе научно рассматриваются вопросы выявления, оценки и создания механизма компенсации убытков, возникающих в процессе перевода сельскохозяйственных земель в другие категории. Разработана методология определения значимости земельного участка в сельскохозяйственном производстве, оценки плодородия почвы и качества земли, расчета экономической ценности земли и определения убытков в сельскохозяйственном производстве. Также обоснованы вопросы определения размера компенсации убытков, направления компенсационных средств в специальные фонды и организации их эффективного использования. В результате разработаны предложения и рекомендации по обеспечению рационального использования земельных ресурсов, устойчивости сельскохозяйственного

производства и снижению экономических и экологических убытков, возникающих в процессе изменения категорий земель.

Ключевые слова: Сельскохозяйственные земли, изменение классификации земель, преобразование земель, деградация земель, механизм компенсации, плодородие почвы, оценка качества земель, экономическая оценка, управление земельными ресурсами, проекты освоения земель, экологическая оценка.

COMPENSATION OF DEFICIENCIES IN THE TRANSFER OF AGRICULTURAL LAND TO OTHER LAND CATEGORIES

Abstract

This chapter scientifically covers the issues of identifying, assessing and creating a mechanism for compensating for losses arising in the process of transferring agricultural land to other land categories. The study developed a methodology for determining the importance of a land plot in agricultural production, assessing soil fertility and land quality scores, calculating the economic value of land, and determining losses in agricultural production. It also substantiates the issues of determining the amount of compensation for losses, directing compensation funds to special funds, and organizing their effective use. As a result, proposals and recommendations were developed to ensure the rational use of land resources, the sustainability of agricultural production, and the reduction of economic and environmental losses arising in the process of changing land categories.

Keywords: Agricultural land, land classification change, land conversion, land degradation, compensation mechanism, soil fertility, land quality score, economic assessment, land resource management, land development projects, environmental assessment.

Kirish

Bugungi kunda yer resurslaridan oqilona va samarali foydalanish masalasi dunyo miqyosida dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Aholi sonining ortib borishi, sanoat va infratuzilma tarmoqlarining kengayishi hamda investitsiya loyihalarining ko'payishi natijasida qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarni boshqa yer toifalariga o'tkazish jarayoni tobora jadallashib bormoqda. Bunday jarayonlar iqtisodiy rivojlanish uchun muhim ahamiyatga ega bo'lsa-da, ular qishloq xo'jaligi yer maydonlarining qisqarishi, tuproq unumdorligining pasayishi hamda qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining kamayishiga olib kelishi mumkin[10,11].

Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarni boshqa yer toifalariga o'tkazish jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolardan biri bu qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishidagi **nobudgarchiliklar** hisoblanadi. Mazkur nobudgarchiliklar iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy yo'qotishlar ko'rinishida namoyon bo'ladi. Shu sababli bunday jarayonlarda yuzaga keladigan yo'qotishlarni ilmiy asosda baholash, ularning o'rnini qoplash mexanizmini ishlab

chiqish hamda kompensatsiya mablag'laridan samarali foydalanishni tashkil etish zarur hisoblanadi[4,5].

O'zbekiston Respublikasida yer resurslaridan foydalanish va ularni muhofaza qilish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda yer resurslarini boshqarish, qishloq xo'jaligi yerlarini muhofaza qilish hamda yer toifalarini o'zgartirish jarayonlarini tartibga solish bo'yicha qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Shu bilan birga, zamonaviy raqamli texnologiyalar, geoaxborot tizimlari (GIS), masofadan zondlash usullari hamda avtomatlashtirilgan axborot tizimlaridan foydalanish orqali yer resurslarini boshqarish samaradorligini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda[1,2,3].

Qishloq xo'jaligi yerlarini boshqa yer toifalariga o'tkazish jarayonida nobudgarchiliklarni qoplash mexanizmini takomillashtirish nafaqat iqtisodiy zararlarni kamaytirish, balki yer resurslaridan oqilona foydalanishni ta'minlash, ekologik muvozanatni saqlash hamda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, nobudgarchiliklarni baholash, kompensatsiya miqdorini aniqlash va ushbu mablag'lardan samarali foydalanish tizimini ilmiy asosda ishlab chiqish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

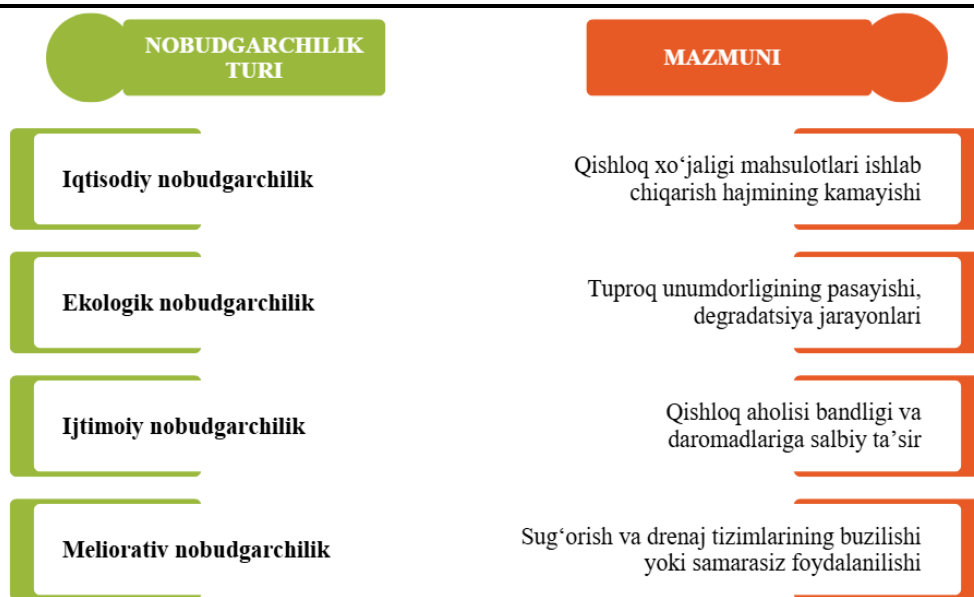
Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarni boshqa yer toifalariga o'tkazish jarayoni iqtisodiy rivojlanish, hududiy infratuzilmani kengaytirish va investitsiya loyihalarini amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, bunday jarayonlar qishloq xo'jaligi yerlarining qisqarishiga, tuproq unumdorligining pasayishiga hamda agrar ishlab chiqarish hajmining kamayishiga olib kelishi mumkin. Natijada qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida ma'lum darajada nobudgarchiliklar yuzaga keladi. Shu sababli qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarni boshqa yer toifalariga o'tkazishda nobudgarchiliklarning o'rnini qoplash mexanizmini yaratish va ushbu mablag'lardan samarali foydalanishni tashkil etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Yer resurslaridan oqilona foydalanish tizimida nobudgarchiliklar deganda qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarning boshqa maqsadlarda foydalanilishi natijasida yuzaga keladigan iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy yo'qotishlar tushuniladi. Bu jarayon natijasida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining kamayishi, tuproqning meliorativ holatining yomonlashuvi hamda oziq-ovqat xavfsizligiga ta'sir etuvchi omillar paydo bo'lishi mumkin[6,7].

Shu sababli yerlarni boshqa toifalarga o'tkazishda nobudgarchiliklarni baholash va ularni qoplash tizimi quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanishi lozim:

- yer resurslaridan **oqilona va samarali foydalanish tamoyili**;
- qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini **barqaror rivojlantirish tamoyili**;
- ekologik muvozanatni **saqlash tamoyili**;
- iqtisodiy kompensatsiya orqali **yo'qotishlarni qoplash tamoyili**;
- yer resurslarini boshqarishda **raqamli monitoring va nazorat tizimini joriy etish tamoyili**.

Qishloq xo'jaligi yerlarining boshqa toifalarga o'tkazilishi natijasida yuzaga keladigan nobudgarchiliklar asosan quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

1-rasm. Qishloq xo'jaligi yerlarining boshqa toifalarga o'tkazilishidagi nobudgarchiliklar yo'nalishi.

Shu bois nobudgarchiliklarni qoplash mexanizmini ishlab chiqish jarayonida ushbu omillar kompleks ravishda hisobga olinishi zarur.

Nobudgarchiliklarni qoplash mexanizmini shakllantirish bosqichlari.

Qishloq xo'jaligi yerlarini boshqa yer toifalariga o'tkazishda nobudgarchiliklarni qoplash mexanizmi quyidagi bosqichlar asosida amalga oshiriladi:

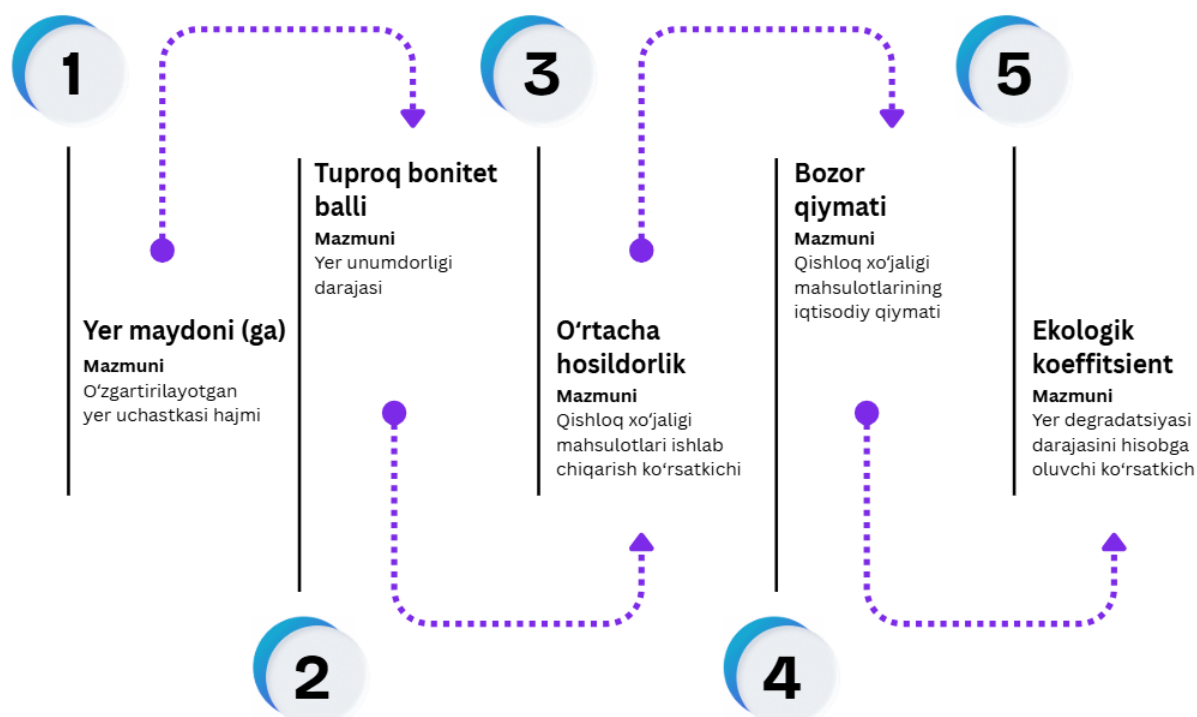

2-rasm. Qishloq xo'jaligi yerlarini boshqa yer toifalariga o'tkazishda nobudgarchiliklarni qoplash mexanizmi.

Mazkur jarayonni zamonaviy GIS texnologiyalari, masofadan zondlash usullari hamda “e-toifa.uz” avtomatlashtirilgan tizimi yordamida amalga oshirish mumkin. Bu esa hisob-kitoblarning aniqligini oshiradi va inson omiliga bog‘liq xatoliklarni kamaytiradi[8,9].

Nobudgarchiliklarni hisoblash indikatorlari.

Nobudgarchilik miqdorini aniqlashda quyidagi asosiy indikatorlardan foydalanish tavsiya etiladi:

3-rasm. Nobudgarchiliklarni hisoblash indikatorlari.

Mazkur indikatorlar asosida nobudgarchilik qiymati iqtisodiy baholash orqali aniqlanadi.

Kompensatsiya mablag‘laridan samarali foydalanish yo‘nalishlari.

Nobudgarchiliklarni qoplash uchun undirilgan kompensatsiya mablag‘lari quyidagi yo‘nalishlarga sarflanishi maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- yangi qishloq xo‘jaligi yerlarini o‘zlashtirish;
- degradatsiyaga uchragan yerlarni rekultivatsiya qilish;
- meliorativ tizimlarni rekonstruksiya qilish;
- tuproq unumdorligini oshirish tadbirlarini amalga oshirish;
- qishloq xo‘jaligi infratuzilmasini rivojlantirish.

Mazkur yo‘nalishlarda mablag‘lardan samarali foydalanish qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi.

Raqamli monitoring va boshqaruv tizimi.

Zamonaviy sharoitda nobudgarchiliklarni qoplash tizimini samarali tashkil etishda **raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish** muhim ahamiyatga ega. Jumladan, “e-toifa.uz” tizimi

orqali yer toifalarini o'zgartirish jarayonini raqamlashtirish, yer uchastkalarining monitoringini yuritish hamda kompensatsiya mablag'lari harakatini nazorat qilish imkoniyati yaratiladi.

Mazkur tizim quyidagi afzalliklarni ta'minlaydi:

4-rasm. Raqamli boshqaruv tizimlarini afzalliklari.

Xulosa qilib aytganda, qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarni boshqa yer toifalariga o'tkazish jarayonida yuzaga keladigan nobudgarchiliklarni qoplash mexanizmini yaratish yer resurslaridan oqilona foydalanish tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mazkur mexanizm iqtisodiy yo'qotishlarni qoplash, ekologik barqarorlikni ta'minlash hamda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining uzluksizligini saqlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, kompensatsiya mablag'laridan samarali foydalanishni tashkil etish va ushbu jarayonni zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida boshqarish yer resurslarini boshqarish tizimining samaradorligini yanada oshirishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 8-iyundagi PF-150-son Farmoni. Yer munosabatlarini tartibga solish va yer resurslaridan samarali foydalanishni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 7-sentabrdagi PQ-5157-son qarori. Yer resurslaridan oqilona foydalanish va davlat kadastrlari tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida.
4. Safarov E.Y., Pratorov S.A. Yer kadastrlari va yer resurslarini boshqarish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
5. Karimov B.R. Yer tuzish asoslari. – Toshkent: Yangi nashr, 2021.
6. Dale P., McLaughlin J. Land Administration. – Oxford University Press, 2019.

7. Williamson I., Enemark S., Wallace J., Rajabifard A. Land Administration for Sustainable Development. – Redlands: ESRI Press, 2018.
8. Varlamov A.A. Землеустройство. – Москва: Колос, 2017.
9. Volkov S.N. Основы землеустройства. – Москва: ГУЗ, 2019.
10. FAO. Land Use Planning and Sustainable Land Management. – Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2018.
11. FAO. Guidelines for Land Evaluation for Agriculture. – Rome: FAO, 2017.